

MILBACHER RÓBERT

Örökség

Abban az időben, amikor a nagyanyám – úgy képzelem, hogy ugyan szorongva, de az önálló élet és a saját család utáni vágygal telve, valamint az előzmények ismeretében nehezen indokolható ifjonti reménnyel felvértezve, amelyből persze gyors és keserves volt a kiábrándulás – oda került ehhez az asszony nélkül maradt sváb parasztcsaládhoz, a nagyapámék korántsem számítottak szegénynek a faluban. Legalábbis a dédapám 1941. augusztus 3-án kelt végrendelete már létében is arra enged következtetni, hogy a halálra készülve nagyon is volt miről rendelkeznie.

A végrendeletet a dédapámon kívül aláírta három fia és a lánya, valamint három tanú, akik közül egyiket még én magam is ismertem, nagyapám egyetlen, a háború után életben maradt barátjáról, Bognár Mihályról van szó, aki a gyerekei keresztapja is lett. Ő is Magyarországra menekült, majd előbb a Somogy megyei Gadácson, később a tolnai Attalában telepedett le családjával. Legendások voltak a két öreg ritka, de rendszeres és nem túlzás azt mondani, egyenesen ünnepszámba menő találkozásai, amelyeknek időnként magam is tanúja lehettem, és amelyek mindig teljes lerészegedésbe és közös sírásba, az elvesztett idő siratásába torkolltak. Ilyenkor az évtizedek alatt kialakult forgatókönyv mindig ugyanabban a sorrendben és ritmusban lejátszódó stációit – a csak a férfiak között tapasztalható szemérmesen és félénken induló beszélgetéstől az ugratásokkal színezett, pajzán múltidézésen át a vidám nótázásig, majd az egymás nyakába boruló, keserves sírásig – türelmesen végigváró, közben csöndesen egymással beszélgető asszonyok sem haragudtak: a végén egyszerűen lefektették őket.

Tudták és bölcsen el is fogadták, hogy ennyi jár nekik.

A másik két tanú – akiről a nevükön kívül semmit sem lehet tudni – egyike egy Josip Smesnik nevű, valószínűleg horvát, másikuk pedig egy Stjepan Forner nevű, minden bizonnyal sváb, szlávavodai lakos volt. Az eredeti végrendelet horvátul íródott, így a keresztnemek mindenütt szláv formában szerepelnek, dédnagyapám például Ivanként, viszont az aláírásoknál a keresztnév a vezetéknev után következik, ami csakis arra utalhat, hogy nem elszlávosodtak, hanem elmagyarosodtak ekkorra már mindannyian. Valójában nehezen fölfogható, hogy miért a falu magyar népességéhez asszimilálódtak a már jóval régebben, legalább Mária Terézia 18. század közepi betelepítési programja óta itt élő svábok. Ráadásul nem is egyedi esetről volt szó, mert a még életben lévő kortanúk elmondása alapján is az elmagyarosodás volt az alaptendencia a sváb közösségben, ahogyan ezt a vegyes házasságok növekvő száma is jelezte. Nem tudni, mi volt ennek a pontos oka, talán az elszlávosodást érezték fenyegetőbbnek a szláv dominanciájú új államban, és ez elől menekültek a magyarok is és a svábok is vegyes házasságokba. Mintha fölfüggesztették volna az évszázados ellentétet a közös ellenség fenyegetésének árnyékában, és egymástól remélték volna családjaik jövőjének biztosítását, miután belátták, hogy egymagukban nincs esélyük ellenállni a többségi hatalom nyomásának.

Részlet a *Keserű víz* című készülő regényből

A végrendelet tanúsága szerint a dédapám nem tudott írni.

Aláírása helyett csupán egy kereszt szerepel a papíron a neve mellett azzal az egyik tanútól származó megjegyzéssel, hogy „általam, Josip Smesnik által”, vagyis hogy a nevet ő írta oda, és egyben tanúsítja az okmány hitelességét. Az aláírások írásképeben feltűnő nagyapám középső, Franzi nevű bátyjának műveltségéről valló, kimódoltan kalligrafikus szignója, amely tüntetőleg kirí a többiek darabos, odakörmölt aláírásai közül.

A végrendelet magyar fordítása abból az apropóból született, hogy a háború után majd húsz évvel a nagyapám megpróbált kárpótlást kérni a jugoszláv államtól, de nem sok sikerrel járt. Miután beszerzett minden tanúsítványt még élő tanúkat citálva közjegyző elé, minden igazoló okiratot, végül azzal utasították el kárpótlási kérelmét, hogy a háború befejezésekor nagyapám és családja már nem élt Jugoszlávia területén, vagyis nem illeti meg a háborús kárpótlás sem a délszláv, sem a magyar államtól, és az apja különben is eladta a földeket, amiből persze semmi sem volt igaz. Ennek a kárpótlási kérelemnek a procedúrája okán maradt fenn egy adásvételi szerződés még 1924-ből, amely arról tanúskodik, hogy dédapám nem eladott, hanem éppenséggel földeket vásárolt a környék legnagyobb földbirtokos családjától, a Guttmannoktól.

A Guttmann család a Monarchia idején meggazdagodó nagykanizsai zsidó kereskedődinasztia volt, ők alapították a nagykanizsai sörfőzdét, és valószínűleg éppen a söröshordókhoz szükséges jóminőségű tölgyfa reményében terjeszkedtek Szlavónia felé a végtelennek tűnő erdőségek irányába, aztán monopóliumot szereztek a vasúti talpfák gyártására, ami vagyonsodásuk valódi alapját képezte, hiszen a gazdasági fellendüléssel párhuzamosan hatalmas vasútfejlesztések mentek végbe az országban, ami viszont végtelen mennyiségű talpfát igényelt az újonnan létesített sínekhez.

Az okirat tanúsága szerint dr. Spitzer Hugó eszéki ügyvéd járt el a Guttmann testvérek, báró Guttmann Arthur, Vilmos, László, valamint Gelsei és Belistei báró Guttmann Viktor nevében. A helyrajzi számokból az derül ki, hogy a dédapám több kicsi, de egymás mellett lévő parcellákat vásárolt, szemmel láthatólag azzal a céllal, hogy egyben kezelhető, így könnyebben művelhető, összefüggő földterületeket alakítson ki. Az összes vásárlásának értéke 6600 dinárt tett ki, és körülbelül tízholdnyi területtel bővítette a nyilván már meglévő – bár ennek nagyságáról semmilyen információ sincs – birtokát. Általában egy tízholdas birtok már önmagában is biztosította egy család megélhetését, vagyis ez a vásárlás jelentős gyarapodásnak számított.

A végrendelet tanúsága szerint minden földbirtokot a nagyapám örökölt, nyilván azért, hogy ne aprózódjon szét a gazdaság, aminek fejében ő viszont kötelezte magát testvérei néhány éven belüli pénzbeli kárpótlására, amelyből levonták a Franzi bátyja taníttatásának (papi szemináriumba adták, azonban a felszentelésig nem jutott el) költségét, illetve azt a pénzt, amit három testvére már korábban kapott örökség gyanánt nagyjából tizenötezer dinár értékben. A háború aztán mindent elsöpört, így a nagyapámra további ezer, illetve két-kétezer dinár értékben kirótt pénzbeli kompenzációra nem került sor, viszont ő maga is elveszítette mindenét.

Talán az a tény, hogy miközben a dédapám nem tudott sem olvasni, sem írni, mégis kisbíró volt a faluban – a nagyapám olvasta fel a kihirdetnivalókat az apja helyett –, azt mutatja, hogy az adott közösség léptékével mérve is számottevő lehetett a vagyona, ami valamiféle tekintélyt kölcsönzött neki a közösségen belül.

Ha ez így van, márpedig a végrendelet ismeretében nincs okom kételkedni benne, akkor a nagyszüleim más szempontból nehezen érthető házasságkötésének hátterében mégiscsak ott munkálhatott valamiféle gazdasági

szempont – nehezemre esik kimondani: de egyszerű anyagi érdek – is, amennyiben a nagyanyám szülei, lányuk várható jólétét szem előtt tartva, ha talán nem is erőltették, de valószínűsíthetően forszírozták a házasságát azzal a helyi viszonyok között jó módú sváb parasztfiúval, akit ráadásul gyerekkora óta ismert, szinte együtt nőttek föl.

Másfelől viszont a dédanyám halála miatt sürgősen női kéz után kellett néznie a két magára maradt férfinak, mert ezek szerint akkor már nagyapám húga is férjhez ment, és a nagyanyámban találták meg azt a szorgos, ügyes „cselédet”, akivel pótolhatták a korán elhunyt apai dédanyámat.

Bár a dédszüleim életkorára utaló adatok nem maradtak fenn, de a korabeli házassági és gyermekvállalási szokásokat szem előtt tartva jó közelítéssel következtethetünk a halálukkor betöltött korukra. Ennek alapján akár-hogyan is osztok-szorok, legfeljebb az ötvenes éveik elején járhattak mindketten, hiszen az 1919-ben született nagyapámat valószínűleg a harmincas évei előtt szülhette az anyja, és ha azzal számolunk, hogy már előtte is született két fia, és a férjhez menetelét tizenhat-tizennyolc éves kora közé tesszük, valamint feltételezzük, hogy a gyerekek kétévenként követték egymást, akkor a dédanyám 1919-ben nem lehetett sokkal idősebb huszonöt évesnél. Ebből az következik, hogy legkorábban az 1890-es évek közepe táján születhetett, így a halálakor még ötvenéves sem volt. A halálának pontos idejét ugyan szintén nem ismerjük, de biztosan nem sokkal utána házassodott össze a nagyapám és a nagyanyám, amit – amint fentebb erről már volt szó – az indokolt, hogy női kézre volt szükség a gazdaságban, háztartásban. Adatok híján a nagyszüleim házasságának évére is csak következtetni tudok abból, hogy 1939-ben már biztosan házások voltak, ugyanis legidősebb fiuk születési dátuma (1940 novembere) ismert, és ráadásul előtte már született egy korán elhalt kislány is a családban, akinek a születése legkésőbb 1939-re, de nagyobb valószínűséggel inkább 1938-ra tehető.

Szlánavoda helyén ma már nincs semmi.

Érdekes és látszólag indokolatlan módon ugyan a falu egykori helyét még jelölik GPS-koordináták, ezek azonban felszántott, művelés alá vett, de teljesen lakatlan földterületre vezetnek, mintha ezek a számok (45°42'00.0"N 17°35'00.0"E) azt a virtuális teret jelölnék, amelyben egykor volt életek ott-hontalan lelkei bolyonganak nem találva nyugalmukat, ugyanis a falu elnéptelenedését követően nem sokkal a temetőt is felszámolták – minden bizonnyal beszántották –, így eltűntek a sírok is, amelyek ideig-óráig őrizték azoknak az embereknek az emlékét, akik valaha itt éltek és itt is haltak meg, bármennyi idő is adatott nekik. (A tapasztalatok szerint az egykori temetők helyén mindig termékenyebb a föld, így abból lehet következtetni a temető egykori helyére, hogy ott bővebb termésátlaggal szolgál az elvetett mag.)

Dédnagyanyámról szinte semmit sem tudni, csak a neve őrződött meg, az is csak a nagyapám hivatalos okirataiban rögzítve, vagyis kizárólag az ő apropóján esik róla említés, ha egyáltalán. Ő is egyike azoknak az asszonyoknak, akik arctalanul és emléktelenül hullottak ki az idő rostáján. Szinte sohasem beszélt róla senki, mint akinek nem volt, mert nem is lehetett említésre méltó története azon túl, hogy megszülte a nagyapámat. Így annyit tudok csak róla magam is, hogy Hartmann Teréznek hívták, amiből legfeljebb arra következtethetünk, hogy ő is sváb lehetett, vagyis a nagyapám anyanyelve majdnem biztosan az a német volt, amit a háború után élete végéig nem használt többet nyilvánosan, bár arra, hogy mégis miért a magyar vált az elsődleges nyelvévé, nem nagyon van magyarázat, mint ahogy általában a sváb családoknak a Szlánavodán gyakorlattá váló elmagyarosodására sem találni racionális indokot.

Nagyapám elsőszülött fiának az anyanyelve már nyilvánvalóan a magyar volt, egy bizonyos életkorában mégis tudott németül, amit azonban felnőttfej-

jel elfelejtett. (Bár állítólag álmában még évtizedekkel később is folyamatosan beszélt németül.) Nagyanyám szerint akkor tanulta meg ezt a nyelvet, amikor menekülés közben házimunka fejében sváb családoknál kaptak menedéket. Egy alkalommal még annak is fültanúja volt, hogy az akkor négyéves gyerek az öt pátyolgató fiatal sváb lányoknak némiképp megvetően legyintve – már amennyiben egy ennyi idős gyerek képes „megvetően legyinteni” – annyit mondott az anyjáról, hogy az is csak egy magyar – „Sie ist auch nur eine Ungarin” –, aminek hallatán persze a sváb lányok harsányan nevetve ölegették és csókolgatták a kisleányt. Ugyan mindig is megbocsájtó mosollyal mesélte ezt a történetet, de mégiscsak volt a hangjában valami keserűség, hiszen ugyan tisztában volt vele, hogy még az asszimilálódás útjára lépett svábok között is tomboló, és ott, náluk, az isten háta mögött is megkerülhetetlen volksbundista propaganda volt a gyerekekre ilyen hatással, de még fél évszázad múltán is fájhatott neki, hogy mégiscsak megtagadta a négyéves fia.

Az asszimilációs folyamat furcsa vargabetűit járta be tehát a család máig nehezen felfogható indítatásoknak engedelmeskedve, amelyek legfeljebb is a véletlen számlájára írhatók, vagyis az éppen adott körülményekkel és az alkalmazkodás diktálta kényszerrel magyarázhatók.

Ahogy nagyapai dédanyám életéről, úgy a halálának okáról és körülményeiről sem lehet tudni semmit.

Valami tisztázatlanság ugyan lehetett a halála körül, amihez a férjének, vagyis dédapámnak minden bizonnyal azért volt valami köze, de erről a nagyanyám sem mondott többet. Vagy mert tényleg nem tudott semmi közelebbit, vagy mert olyan titokról volt szó, amelyet jobbnak látott ő is a felejtésre bízni.

Mindenesetre annyit azért mégiscsak megosztott velem, hogy amikor az esküvő után odaköltözött a dédapám házába, rövidesen valami különös szellemjárás vette kezdetét.

A vacsoránál ültek hármásban, szokás szerint néma komorságban kanalazva az ebédről megmaradt babos káposztát hús nélkül, nem túl vastag szelet kenyérral, mert hiszen sima hétköznapi volt, talán csütörtök lehetett, amikor furcsa puffanásokat hallottak a padlásról, mintha valaki valami nehéz tárgyat emelt volna fel és ejtett volna le szabályos időközönként, méghozzá elég nagy magasságból, talán a szarufákat összekötő keresztszelemenekről. Az öreg abbahagyta az evést, felkapta a fejét, és a rá jellemző arroganciával elmormolt a fogai között valami istenkáromló mondatot, majd a fia felé fordult:

– Eridj, nézd meg, mi költözött be a padlásra. Hányszor megmondtam, hogy a padlásajtót be kell reteszelni. De beszélhetek én ennek... – ez az utolsó mondat már németül hangzott el, és nyilván a menyének szólt, arra utalva, hogy biztosan ez a felelőtlen magyar lány hagyta nyitva az ajtót megint, ha csak résnyire is.

Még csak rá sem nézett.

Nagyanyám ugyan nem értette szó szerint az apósa morgását, de tudta, hogy csakis neki szólhat, mert bár nem járt a padláson az utóbbi napokban, de arra sem mert volna megesküdni, hogy előtte tényleg rendesen bereteszelt-e a padlásfölgájóról az ajtaját. Mert hát persze gyakran hibázott, amit az öreg gonosz kárörömmel minden egyes alkalommal az orra alá is dörgölt, bár sohasem közvetlenül és nyíltan a szemébe mondta, hanem csak úgy mellékesen, de azért jól hallhatóan morogta maga elé nem tetszését. Szinte egyáltalán nem beszélgetett a nagyanyámmal, mintha csak valami betolakodó lett volna, akit kénytelen volt beengedni és eltűnni a házában, mintha éppenséggel nem ő lett volna rászorulva a munkájára.

A fiatal házaspárnak persze eszébe se jutott megvédeni a feleséget. Sem most, sem korábban nem állt mellé nyíltan, hiába panaszkodott neki esténként sírva az ágyban, ahol az apósa már nem hallhatta őket. Az apjával

soha nem szólalkozott össze, nem mert neki ellentmondani, szó nélkül állt föl az asztal mellől most is, még a szájába vett falatot sem rágtta meg, azonnal a padlásra sietett. Rövidesen hallhatták fejük fölött a lépteit, még némi por is hullott a rosszabbul illeszkedő mennyezetdeszkák hézagain keresztül a szemükbe, mert mindketten felfelé nézve követték a nagyapám lépteit. Nem sokra rá, hogy elhalt a lépései zaja, visszatért a konyhába azzal, hogy nem talált semmit.

– Beretesztetted a padlásajtót alul, fölül? – kérdezte az apja, de a kérdése is úgy hangzott, mintha volna benne valami szemrehányás, ami abból a vélelemből fakad, hogy soha senki sem képes végrehajtani úgy az utasítását, ahogyan azt kell.

A zuhogás rövidesen újrakezdődött, rendszeres időközönként, egyre hangosabban csapódott valami a padlás agyaggal vert födémére. Ezúttal az öreg maga ment föl, hogy megbizonyosodjon a saját szemével arról, amit a fiának nem hitt el.

Értelemszerűen ő sem talált semmit.

Lefekvés után a zuhogás abbamaradt ugyan, viszont éjszaka azt hallották, mintha kívülről valaki befalazná az ajtónyílást. Egymásra rakott és egymáshoz surlódó téglák félreismerhetetlen hangját, a kötőanyag diszkrét cuppanásait hallották, ahogy odacsapja a fándliból a maltert a láthatatlan kőműves. Hiába rontott ki az ajtón az öreg átkozódva, káromkodva, nem volt ott senki és semmi, de a hang egész éjjel kísértette őket.

Reggelre kelve természetesen nyoma sem volt semmiféle falnak.

Aztán ez a jelenés ismétlődött heteken keresztül, hogy az öreg a végére rettegő kisleányává szelídült, akinek a szavát sem lehetett venni, napokig le sem hunyta a szemét félelmében.

A nagyanyám úgy beszélt ezekről a nyilvánvalóan képtelen és irracionális eseményekről, mint teljesen valóságos történekekről, ami ugyanakkor tökéletesen összefért józan racionalitásával.

Valójában mégsem tudta mire vélni a jelenéseket, csak abban volt biztos kezdettől fogva, hogy a nem sokkal korábban elhunyt anyósa lelke képtelen megnyugodni, azt viszont csak találgatni tudta, mi lehet ennek az oka. (Még az is fölmerült benne, hogy egyenesen miatta háborog, az idegen asszony miatt nem talál nyugalomra, aki mégiscsak átvette a helyét a konyhájában, a háztartásban, vagyis beköltözött a halálával lakatlanná vált életébe.) Nem lehet véletlen, hogy a kísérteties zajok csak akkor szűntek meg, amikor a rettegéstől szinte a téboly határáig eljutó dédapám végül felkereste a falu javasasszonyát, aki ott volt minden szülésnél, és akit orvos híján minden bajukkal megkerestek az emberek. Gyógyfűvekkel, maga készítette kenőcsökkel, gyógyteákkal, különféle mézes borogatásokkal, ha kellett, köpölyözéssel és persze folyamatos ráolvasással gyógyított. Erről a látogatásról a nagyanyám is csak annyit tudott, hogy másnap az öreg kiment a felesége sírjához, és valamit csinált ott, vagy vitt a sírhoz valamit, minden bizonnyal valamiféle engesztelő áldozatot volt kénytelen bemutatni, hogy a halott lelke megnyugodjék végre, aminek következtében aztán valóban csend lett a házban.

Az öreg természetesen soha egyetlen szóval sem árulta el, hogy mi történt. Nagyanyám, aki érthető, később részletezendő okoknál fogva meglehetősen elfogult volt az apósával szemben, azt sejtette, hogy az öreg biztosan elkövetett valamilyen bűnt a felesége ellen, és ezért kellett vezekelnie. Azt nem állította, hogy közvetlen szerepet játszott volna a halálában, de abban szinte biztos volt, hogy még életében megcsalta, és abban még biztosabb volt, hogy verte.

Őt magát ugyan sohasem bántotta fizikailag, de megátalkodottan erőszakosnak és szinte elviselhetetlenül mogorva, parancsoláshoz szokott ember-

nek írta le. Alacsony, vékonydongájú, de inas, szívós testű, pengeszájú, makacs sváb paraszt volt az öreg, és mint amolyan szerző ember, akinek egyetlen célja a föld gyarapítása volt, a végtelenségig gőgös lehetett. Dédapám ahhoz a típushoz tartozhatott, aki téglával a feje alatt alszik, hogy ne-hogy túlságos elkényelmesedjen, és idejekorán fel tudjon kelni, hogy még hajnalok hajnalán munka után lásson, vagy legalábbis felébredje a családtagokat, és munkába küldje őket, mert ő maga inkább parancsolgatni, mint dolgozni szeretett.

Nem csoda, hogy mindenkinek megkeserítette az életét maga körül.

A mindig is ocsmány módon káromkodó, istent minden szitkozódásába így vagy úgy belefoglaló dédapám babonás félelme akkor is kézzelfogható valósággá vált, amikor átmenetelig megvakult. Történt ugyanis, hogy miközben a tén-hén alól szedte el a trágyát, és szokás szerint a vasvillával megbökte az állat tomporát, hogy odébbállásra készítse, a megriadt jószág a farkával belecsapott az arcába, aminek következtében az öreg mindkét szemére megvakult. Nem tudni, hogy a kihívott javasasszony javaslatára vagy saját elhatározásból, de akkor fogadalmat tett, hogy nem szidja többet az istent, csak a szeme világát adja vissza. Aztán rövid idő múlva a csodával határos módon valóban visszanyerte a látását, amit ő nyilván a fogadalma betartásának tudott be.

És ugyan fennhangon tényleg nem káromkodott többet, de éppen olyan erőszakos lett, mint annak előtte volt. Jellemző lehetett rá az a családi anekdota szintjén megmaradt történet, miszerint néhány hónappal a szeme világának visszanyerését követően, talán mivel nem sikerült elsőre a zablát az amúgy is csökönyös lova szájába adni, ezért megütötte az állatot, aminek következtében a ló beleharapott a vállába. A dédapám éktelen haragjában úgy állt rajta bosszút, hogy miután kivette a lovat az istállóból, szembe állt vele, majd belenyúlt a ló mindkét orrlyukába, és miközben erősen dörzsölgette, közben a fogait csikorgatva, hogy fájdalmat okozzon neki, alig kivehetően, válogatott német szitkokat mormolt az állat szemébe, majd a riadt, szinte megbabonázva megdermedt ló orrába harapott. A dédapám arca csupa vér lett, a ló pedig fölágaskodott, miközben az öreg fogta a kantárszárat, másik kezével pedig magából kifordulva, szinte tajtékozva verte ostorral a fájdalmában és leginkább félelmében nyerítő állatot. A legfélelmetesebb mégis a némasága volt, ahogy egyetlen szó nélkül – csak a fogcsikorgatását lehetett hallani, ahogyan összeharapta az alsó és felső fogsorát, szinte görcsbe merevítvé egész állkapcsát, hogy egyetlen hangos káromló szó se tudja elhagyni a száját – verte a szerencsétlen jószágot, miközben minden mozdulatán látszott, hogy a haragtól elveszítette a józan esztét.

A nagyanyám, aki szem- és fültanúja volt az esetnek, csak annyit érzett, hogy ez a színjáték valójában neki szól: minden ostorcsapás az ő testén csattan, hogy egyszer s mindenkorra megtanulja, hol a helye ebben az idegen férfiak által uralt világban.

Az első időkben sokat sírt a miatt a rideg és minden szeretetet nélkülöző légkör miatt, amibe belecsöppent. Nem ehhez volt szokva: a saját családjában mindent megbeszéltek, meséltek, zenéltek és vendégeket fogadtak, ahhoz szokott, hogy vacsorakor vidám beszélgetést folytattak, ahhoz képest az új életében halotti csendben zajlott minden, csupán a nászajándékba kapott ingás óra tiktakolását lehetett hallani, hiszen csak akkor szólalhattak meg, ha az öreg erre engedélyt adott. Volt, hogy az apósa napokig nem szólt hozzá, a kérdéseire sem válaszolt, még azt sem árulta el neki reggelente, hogy miféle munkákat kellene elvégezni, és amikor naivan rá mert kérdezni, válasz helyett lehordta, hogy ő mindig tudja, mi a dolga, mit fecseg annyit itt összeviszsa. Ezek után nagyanyám megpróbálta kilesni, hogy miféle szerszámok után nyúl az öreg, amiből ő is következtethetett az aznapi tennivalókra.

Nemcsak a kamrában lógó kolbász és füstölt szalonna hosszát tartotta számon, amiről nagyanyámnak el kellett számolnia, ha levágott a reggelihez vagy ebédhez belőlük egy-egy darabkát, hanem a tojásokat is minden nap megszámlolta, és ha egyik napról a másikra kevesebbet tojtak a tyúkok, volt, hogy lopással gyanúsította meg a menyét, azzal vádolva, hogy biztos hazavitt belőle az apjának meg az anyjának. Nagyanyám kénytelen volt megtanulni a sváb ételek készítését, ami persze sohasem volt olyan ízű, mint amit néhai anyósa főzött. Hol a káposzta volt túl savanyú a babos káposztában, hol a gőzgombóc nem volt eléggé megfőve, hol túlságosan keményre főtt a nudli – legalábbis apósa szigorú és nyilván igazságtalanul kukacoskodó ítélete szerint.

Az esküvőjük is csak csendesen, minden komolyabb vendégség, tánc és zene nélkül zajlott, hiszen alig egy-két hónappal korábban temethették el a dédanyámat.

Fotó sem készült róluk.

Azt csak remélni merem, hogy valamiféle fehér mennyasszonyi ruhája csak volt – ha már a hitét is megtagadta, hogy hozzá mehessen ahhoz a jómodú, sváb parasztfiúhoz –, persze maga varrta fátyollal, maga kötötte csokorral.

Csak annyit tehetek érte, hogy elképzelem, amint kilépnek a templomból. Ragyogóan süt a nap, kissé bele is káprázik a szeme a vakító napfénybe. Nem ismer meg hirtelen senkit, pedig mindenki ott van, aki fontos volt az addigi életében.

De most elég annyi is, hogy tudja, mind őt jöttek ünnepelni.

Szépnek érzi magát fehér és csipkével díszített ruhájában, érzi, hogy a mellette álló férfi is kíváncsnak tartja, annyira biztos akkor ebben, hogy még el is pirul e miatt a szemérmetlen gondolat miatt. Zavartan körülnéz, hogy észrevette-e valaki rajta, de aztán rájön, hogy a fátyol eltakarta az arcán átfutó halvány pírt. Az anyja és az apja megölelik, az apja egy kicsit hosszabban, mint tervezte, ezért egy hirtelen és zavart mozdulattal bocsátja útjára, a nagyapja ugyan nem szól hozzá még most sem – a templomba se ment be, csak a templomajtóból követte végig a szertartást, mert megfogadta, hogy nem lépi át katolikus templom küszöbét –, de most valamiféle szégyenlősen féltő mosollyal leveszi a kalapját, és könnyes szemmel biztatóan odabiccent neki, hogy nem lesz baj.

A mulatságot értelemszerűen a lányos ház udvarán fölállított sátorban tartják, az apja és az öccse zenélnek, és ugyan nem túl fényűző a menü, de a tyúkhúslevesre és a birkapörköltre senkinek semmi panasza nem lehet. Egész éjjel táncol, kipirulva, sokat nevetve, nem törődve a holnappal. A hajnal a fiatalokat – fiúkat, lányokat vegyest – még együtt találja, ahogyan összefogózkodva énekelnek a felkelő nap fényében, és együtt siratják a gyerekkorukat.

Azt hiszem, a nagyanyám ekkor lehetett volna boldog utoljára.

Mindezek fényében válik csak érthetővé, hogy nagyanyám miért beszélt minden részvét nélkül apósa nyomorult és kínnal teli haláláról. Nyilván minden komolyabb orvosi diagnózis nélkül, de ő gyomorrákra gyanakodott, amit összefüggésbe hozott a dédapám bagórágó szenvedélyével, mert ugyan sem nem pipázott, sem nem cigarettázott, mert azt tartotta, hogy csak a munkától veszi el az időt, de állandóan ott volt a szájában egy-egy dohánylabdacs. A fogai sárgák volta, és állandóan sötét nyálcsomókat köpködött, amerre járt. A dohányt maga természetesen saját fogyasztásra, nem adott el belőle, de még a gyerekeinek is megtiltotta, hogy megdézsmálják a termést. Nagy levelekben szárította a szénapajtában, a dohány illata mindent átjárt, nagyanyám állította, hogy annak a tejnek is enyhe dohányíze volt, amelyet az a tehén adott, amelyik telente ezt a szénát ette.

A nagyanyám elmondása szerint iszonyú kínokat állhatott ki az öreg, de ő, miközben ugyan becsülettel és kötelességtudóan ápolta, egyetlen percig sem

volt képes sajnálni, nem tudta neki megbocsátani ugyanis első lánya halálát, amit részben az ő megátalkodott makacosságának a számlájára írt, hiszen kénytelen volt bűnbakot keresni, hogy valahogyan elviselje az elviselhetetlent.

Mivel 1941. augusztus elején datálódott a végrendelet, ebből az következik, hogy ekkor még élt, viszont az elkészítése nyilvánvalóan arra enged következtetni, hogy érezte, nem sok van már hátra neki. Most úgy gondolom, nem sokkal a végrendelet kelte után, augusztus közepén vagy végén halhatott meg, a vöröshere harmadik kaszálásnak idején.

Az utolsó napokban már elviselhetetlen lehetett a fájdalma, amit dacosan görcsös fogcsikorgatással tűrt, míg előbb le nem pattogzott róluk a zománc, majd egymás után ki nem törtek a fogai. Egyedüli vigasza az lehetett, hogy valamiért úgy gondolta, kínjait a vöröslucerna képes enyhíteni, ezért a nagyapámnak naponta kellett frissen kaszálnia a lucernát, amivel nagyanyám teljesen betakarta az öreg csonttá aszott testét, ami alól csak a meggyötört és rémült tekintete könyörgött kegyelemért. Bármilyen meglepő, de ideig-óráig valóban enyhíthette is fájdalmát a vöröshere illata, legalábbis átmeneti időre elhalt a fogcsikorgatással egyidejű, szinte animálisan zsigeri nyüszítése. Még úgy is hatásosnak látszott a vöröshere, hogy ekkor már a virágzatából – mint-hogy tavasszal elnyílt – nem tudtak teát főzni, amelynek valóban lehetett némi nyugtató hatása, de talán a frissen kaszált lucerna hűsítő érintése is elegendő volt hozzá, hogy néhány pillanatra feledtesse vele mind a zsigeri halálfélelem rettenetét, mind a funkcióját veszített és az örökkévalóságra vágyó idegen szövet vad burjánzásának orgiáját. Hiába tudta, hogy ettől a kintől csakis a rettegve elodázni kívánt halál képes megszabadítani, de szemmel láthatólag még így is megpróbált egy perccel tovább életben maradni annál, mint amit képes volt elviselni.

Akár mondhatta volna a nagyanyám úgy is, hogy soha nem fogja elfelejteni azt a csöndet, ami azon a reggelen hirtelen rájuk telepedett. Akkor értette meg, hogy a halálnak mérhető súlya van, amikor végre az apósa megszabadult az elviselhetetlen kínjaitól, viszont minden, ami egykor ő volt, súlyos hallgatásként nehezedett a házra, meg-megroppantva a gerendák eresztékeit, újabb repedéseket indítva el a vályogfal réseiben, hosszában kettéhasítva a konyhaablak apró és homályossá vakult üvegszemét. Csupán az élettelenül fehér arca világított az előző napon kaszált és szinte tébolyult vadsággal illatozó zöld lucerna közül, mint valamiféle viaszos fényű halotti maszka, amely szinte felismerhetetlenné torzult a fájdalomtól, nem utolsósorban, mert száját kívül-belül sebesre harapta, de annyi így is leolvasható volt róla, hogy még most sem békült ki a mindenséggel.

Még a halálban sem simultak ki a vonásai.

Ugyan lehet, hogy csak a rigor mortis következményeképpen, ezt nem tudhatjuk, de olyan szorosan össze volt harapva az alsó és felső, fogatlanná gyötört ínyme, mint aki az isten ítélőszéke előtt is a dacos hallgatást választja a kiengesztelő vallomás lehetősége vagy éppenséggel a dühödten vádló átkozódás helyett.